

A GYEREK HOSSZÚ TÁVÚ BEFEKTETÉS

A fiatal szülők, minél több gyerekük van, annál kevésbé boldogok, öregkorban azonban megfordul ez az összefüggés, a gyerekes idős emberek a boldogabbak. Egyebek között ez a következtetése egy német és egy amerikai demográfusnak, akik az 1981 és 2005 között, 86 országban készült nemzetközi felmérésben (World Values Surveys) a termékenység és boldogság témakörben adott válaszokat dolgozták fel.

A tendenciát általánosnak találták; húsz és harminc év között – az országtól és a szülők nemétől függetlenül – a gyerekek számának emelkedésével egyértelműen csökkent a boldogság érzése. Az utódok negatív hatása negyven éves kor körül semlegesítődik, és úgy tűnik, ötven fölött már a gyermeces felnőttek – függetlenül a gyermekek számától – boldogabbak a gyermekteleneknél.

A gyerek–boldogság összefüggést valamennyire befolyásolja a jólét. A tekintélyes gyermek- és családi támogatással és időskori ellátással rendelkező, fejlett, jóléti országokban a gyerekszám kevésbé rontja a fiatal szülők hangulatát, és ugyanígy kisebb az ötven év felettiéknél észlelt pozitív hatás is.

Margolis, Rachel – Myrskylä Mikko: A Global Perspective on Happiness and Fertility.

Population and Development Review. March 2011. 37, 1, 29–56.

A NAP NYUGALMÁNAK OKA

A napfolttevékenység tizenegy éves periódus szerinti ismétlődése több évszázados megfigyelések eredményeként jól ismert. A legutóbbi minimum azonban a 23. ciklusban (a tizenegy éves ciklusokat 1755-től, az első tudományos leírástól számozzák) szokatlanul hosszú ideig tartott; 2008 és 2010 között 780 napig egyáltalán nem voltak napfoltok. Indiai és amerikai kutatók most magyarázatot adtak erre a ritka jelenségre, amihez hasonló legutóbb 1913 körül fordult elő.

Számítógépes modellen 210 Nap-ciklust futtattak le, kiemelt figyelmet fordítva a Nap egyenlítője felől a pólusok felé haladó plazmaáramlatokra. A modellezés eredménye szerint a szokásosnál kétszer hosszabb csendes időszak oka a plazmaáramlás sebességének megváltozása lehetett.

Az áramló plazma által indukált mágneses terek okozzák a napfoltokat és a napkitöréseket is. Napfoltmaximumok idején a legaktívabb a Nap, ilyenkor a kitörések is gyakoriak. A napfolttevékenység megismerése és megértése fontos, mert a Nap aktivitása hatással van az űrben és valamennyire a Földön lévő technikai berendezések működésére is. A kitörésekkor kilövellt forró plazma részecskéi négy nap alatt elérik a Földet, zavart okozhatnak a rádiókommunikációban, tönkreteszhetik a műholdak műszereit.

Nandy, Dibyendu – Muñoz-Jaramillo, Andrés – Martens Petrus C. H.: The Unusual Minimum of Sunspot Cycle 23 Caused by Meridional Plasma Flow Variations. *Nature*. 3 March 2011. 471, 80–82. doi:10.1038/nature09786

Gimes Júlia

Könyvszemle

Budapest – két századfordulón

A könyv egy szellemes ötlet szülte: a 19. és 20. század fordulóján a magyar főváros páratlan fejlődés színtere volt, Európa számottevő városai közé emelkedett, joggal nevezték világvárosnak számos érdekes publikációban (melyek közül kiemelkedő kedvencem, John Lukacs *Budapest 1900* című könyve, meglep, hogy nem szerepel a jelen könyv bibliográfiájában), – s felmerült a kérdés: *és a 20–21. század fordulóján?* Szárnyal-e Budapest? Hol áll a mai európai városrangsorban? Világvárosnak – globális nagyvárosnak – minősíthető-e? E kérdés eredetileg egy OTKA-pályázatban fogalmazódott meg, melyet Keresztély Krisztina vezetett; e sokszerzős könyv, melynek szerkesztésében Barta Györgyi és Sipos András vállalta az oroszlánrészt, e pályázati jelentés továbbfejlesztése. Érdekes, hogy a belső címlapon s a Bevezetőben „világváros” szerepel – vajon mit fejez ki az idézőjel? A szerkesztők bizonytalanok, hogy Budapest világváros-e?

Sokszerzős műnél óhatatlan, hogy az egyes fejezetek nem azonos színvonalúak és felfogásúak. Nem is kerülhet mindenről szó: nem monográfiát tartunk kezünkben, hanem a világvárosi létet vizsgáló tanulmányosorozatot. Az előző századforduló előnyben van – már tudjuk, merre haladt a város a 20. század során, számos jól dokumentált történelmi tanulmánnyal rendelkezünk: a jelenről kevés az átfogó szintézis, a jövő pedig eléggé labilis, sok városfejlődési tényező változik. Kiforrot-

tabb tehát a képünk a száz év előtti Budapest közép-európai vagy európai szerepéről, mint a jelenlegi Budapest globális funkcióiról. Az bizonyos, hogy mind a szakmai közvélemény, mind a nagyközönség igényelte s remélte a magyar főváros világvárossá fejlődését („világváros” alatt nemzetközi nagyvárost érve). A 19. és 20. század fordulóján fontos ösztönzés volt a versengés Béccsel, s célkitűzés a közvetítő szerep a Balkán s Nyugat-Európa között. A magyar főváros urbanisztikai fejlesztése a legmodernebb európai koncepciót követte, roppant következetességgel építkezve évtizedeken keresztül. (Két kitűnő tanulmány ad átfogó jellemzést Budapest nagytér-ségi szerepéről: Beluszky Pál és Földi Zsuzsáé). Az előző századfordulón Budapest gyorsan erősödő, kiemelkedő szerepet játszott a közép-európai térségben; jelentőségében Bécs után következett; Prága nemzetközi kapcsolatai korlátozottak voltak, s a Kárpát-medencében különösen nem volt a magyar fővárosnak riválisa. Ugyanakkor gazdasági-kulturális kapcsolatai alig lépték át az Osztrák–Magyar Monarchia határát, Európáét különösen nem. A mai magyar főváros már sok versenytárral találkozik régiójában, erős globalizációs hatások érik, interkontinentális hálózatok része, ha nem is az első vagy második sorban; tagja a globális nagyvárosi régiók hálózatának, így sokkal szerteágzóbbak földrajzi értelemben is kapcsolatai a Monarchia Budapestjénél. Ismét felcsillant a remény, hogy a város fontos közvetítő lesz Délkelet- és

Nyugat-Európa között; közvetlenül a rendszerváltozás után, az 1970-es–80-as évek gazdasági reformjainak köszönhetően tökéletes szerepe kiemelkedő volt közép-európai versenytársaihoz viszonyítva. Ez átmenetinek bizonyult, s jelentős erőfeszítéseket igényel a globális nagyvárosi – világvárosi – szerep betöltése. Gyengíti a magyar főváros helyzetét a modern urbanisztikai koncepció hiánya, s a közösségi beruházások alacsony színvonala. Közvéleménykutatások szerint a nemzetközi szerep a fővárosi polgárokat kevésbé érdekli, a város élhetősége az elsőrendű szempontjuk.

A kötet szakmai erősségei a gazdasági és a várospolitikai fejezetek (Barta Györgyi, Gál Zoltán, Szabó Julianna és Keresztély Krisztina tanulmányai különösen jó színvonalúak) – a társadalmi változások elemzése azonban nem kielégítő. Katus László tanulmánya az előző századforduló Budapestjéről inkább történelmi demográfia és etnikai szerkezetvizsgálat, a jelen századforduló vizsgálata pedig a külföldiek budapesti jelenlétére korlátozódik. Ez kétségkívül fontos jellemzője a globalizációs hatásoknak, de a társadalmi szerkezet jelentős változásainak elemzését erősen hiányolom.

Végezetül felhívnom a figyelmet, hogy Budapest világváros; agglomerációjával, régió-

jával együtt az. A nagyvárosi funkciók működése nem áll meg a közigazgatási határainál. A 21. század eleji világgazdaságot működtető hálózatok sokkal inkább a globális városrégiók kapcsolatrendszerében formálódnak, mint nemzetállamok együttműködésében. A budapesti nagyvárosi régió még nem fejlődött ki, s a várospolitikával ezzel vajmi keveset törődött. A nagyvárosi régió más szerkezetű s szervezettű, mint az egyközpontú nagyvárosi agglomeráció. A budapesti nagyvárosi régióban funkcionálisan összekapcsolt, különböző méretű, szerepű települések élnek együtt – s az összehangolást igazgatási, településtervezési, közösségi közlekedési és más közszolgálati szerveződések biztosítják. E téren már rengeteg tervezet született, számos európai példából tanulhatnánk – de a hegyek vajúdása eddig még egeret sem produkált... Talán egy újabb kötetnek lehetne ez a témája

Végül megdicsérem a kiadót a gondos szerkesztésért – a könyv szép, a címlap pedig igazi trouvaille, telitalálat. (Barta Györgyi – Keresztély Krisztina – Sipos András szerkesztők: *A világváros Budapest két századfordulón. Budapest: Napvilág Kiadó, 2010, 373 p.*)

Enyedi György
az MTA rendes tagja

Utolérni! Mítosz vagy stratégia? Társadalomtudományi kutatások Közép- és Kelet-Európában

Bizonyára kevesen gondoltak arra 2000-ben, a Lisszaboni Stratégia elindításakor, hogy a tennivalók listájára felkerüljön a társadalomtudományi kutatások helyzetének elemzése is. Az Európai Kutatási Térség (EKT) koncepciója kapcsán azonban, különösen 2002 után, már nyilvánvaló lett, hogy aligha beszélhe-

tünk majd egységes kutatási belső piacról az európai kutatói létszám közel húsz százalékát kitevő társadalomtudósok nélkül. Fontossá vált az adatgyűjtés, a helyzetfelmérés, és minden olyan elemzés, ami segít a kutatások összehangolásában, a kapacitások mennyiségi és minőségi fejlesztésében, a nemzetközi együttműködés erősítésében a társadalomtudományok területén is.

Az Európai Unió tudománypolitikájának kidolgozásában kulcsszerepet játszó European Science Foundation (ESF) több fórumon is

foglalkozott a társadalomtudományok helyzetével az elmúlt években. Az EKT célkitűzéseiből kiindulva 2005-ben projektet indított a tagállamokban folyó társadalom- és humántudományok helyzetének vizsgálatára (METRIS¹), majd felkarolta a Kelet-Közép-Európára fókuszáló MOCEE-kezdeményezést.² Pálné Kovács Ilona és Dagmar Kutsar könyve ez utóbbi projekt záró szakaszában jelent meg, összefoglalva mindazt a tudást, melynek segítségével megalapozhatók a szakpolitikai döntések.

A nemzetközi együttműködést a szerkesztői megfontolás állította a kötet középpontjába. Azt a tudománypolitikai szempontból egyértelműen jogos kritikát fogalmazták meg már témaválasztásukkal is, hogy még mindig nem egyenlő eséllyel vesznek részt az európai integrációban a kelet-közép-európai, illetve a nyugati régió kutatói. Kevés a kelet-nyugati együttműködésben zajló projekt, és a meglévőkben is meglehetősen gyenge pozíciót töltenek be a kelet-közép-európai (KKE) társadalomtudományi szereplők – tisztelet a kevés kivételnek. A 6. Keretprogram 169 társadalom- és humántudományi projektje közül például mindössze tizenegynek a koordinátora dolgozik valamely új tagországban (ebből négy fő magyarországi kutatóhelyen). A 2009. évi állapot szerint még ennél is rosszabb a helyzet az FP7 keretében támogatott 98 társadalom- és humántudományi projek-

tet illetően: egyedül az etnikai témájú projektnek van KKE-országbeli koordinátora, a CEU Politikatudományi Központja révén. Lassan nő a magas impakt faktoralal jellemezhető nemzetközi folyóiratokban megjelenő cikkek száma, ennél fogva kevés a térség kutatóinak munkáira történő hivatkozás is. Alig van olyan nemzetközi társadalom- vagy humántudományi folyóirat, amelynek főszerkesztője valamely kelet-közép-európai országban dolgozik, és szerkesztőbizottságában is többségben vannak a régióban élő kutatók.³ Az indokoltnál sokkal kevesebb intézmény és kutató jelenik meg a stratégiai döntéseket meghozó európai fórumokon. Még a nemzetközi pályázatok elbírálására is sokkal kevesebben vállalkoznak a szóban forgó országokból (az összes bíráló kb. tíz százalékát adják), mint Nyugat-Európából.

A kötet legfőbb üzenete, hogy a KKE-országokban és az Unió szintjén is sürgős változtatásokra lenne szükség az esélyegyenlőség növeléséhez. Érvként a tények szolgálnak, azok az adatok, amelyek egyértelműen jelzik a KKE-regió lemaradását a költségvetési és a magánszektorból érkező kutatási támogatás mértékében, a kapacitásokban, a minőségben. Súlytalannak és eszköztelennek minősül az elemzések tükrében a tudományirányítás is: mindeddig nem sikerült kiépíteni azt az intézményrendszert a kelet-közép-európai országokban, amelyek elősegítenék a jelenleginél színvonalasabb stratégiai tervezést, a közpolitika elemzését, a tudományosan megalapozott előrettekintést. Mérséklődött, de nem szűnt meg a korábbi izoláció, kevesen kerülnek be az elitek által uralt kutatási és döntési hálózatokba. Nincs összhang a források, az elvárások, a struktúrák és a

³ A kivételek között említhető az MTA Zenetudományi Intézet folyóirata, a *Studia Musicologica*.

¹ METRIS, azaz Monitoring European Trends in Social Sciences and Humanities. A szakértői csoport jelentése 2009-ben jelent meg. • Elérhetőség: <http://www.net4society.eu/public/ec-documents/reports/metriss-report>

² Az ESF MOCEE rövidítésű projektjének címe: *Promoting Internationalisation of the Social Sciences in Central and Eastern Europe* under the Member Organisations Fora instrument. • <http://www.esf.org/research-areas/social-sciences/activities/mo-fora.html>